

Dolf Janson

OP ZOEK NAAR LETTERS HET LEREN VAN SPELLING VERDIENT EEN EIGEN DIDACTIEK

Spellinglessen hebben meestal een tamelijk voorspelbare inhoud en vorm. Vrijwel ongeacht de methode die je als leraar gebruikt, presenteer je de nieuwe woorden, geef je instructie en maken de leerlingen een of meer pagina's uit hun werkboek. In dit artikel worden vorm en inhoud van deze routines ter discussie gesteld. Vanuit zowel leerpsychologische als taalkundige invalshoek is er nogal wat aan te merken op traditionele praktijk van spelling leren. Het kan anders...

Misschien heb je er nooit zo bij stil gestaan: wat is spelling eigenlijk? Simpel gezegd: alle manieren om de woorden die je in je hoofd hebt op papier of een beeldscherm zichtbaar te maken door middel van letters. Kleuters die dat doorhebben, schrijven al zogenaamde letters in een krabbeltekst. Als je sms'jes, chats of whatsappjes verstuurt, gebruik je afkortingen, maar die zijn wel een vorm van spelling.

SPELLING LEREN

Zodra je op school woorden in je hoofd in letters gaat vertalen ('verletteren'), gelden de regels van de Taalunie. Dan gaat het om de officiële spelling van het Nederlands, zoals die geldt in het Koninkrijk der Nederlanden, het Gewest Vlaanderen en de Republiek Suriname. Als uitgangspunt voor deze spelling is de standaarduitspraak gekozen. De klanken die daarbij horen vormen de basis voor alle regels en uitzonderingen. Jammer dat maar zo weinig mensen die standaarduitspraak gebruiken... Wie de officiële spelling wil leren moet beginnen bij de klanken van de woorden. Wie al Nederlands spreekt is

daarmee vertrouwd. Jonge kinderen die op de basisschool komen beschikken al over woorden, kunnen zinnen maken en leggen in de meeste gevallen de klemtoon als vanzelf op het juiste klankdeel van een woord. Wat die leerlingen nog moeten leren is herkennen welke letters nodig zijn om die klanken van een woord te verletteren. Zolang het klankzuivere woorden zijn, is dat nog niet zo ingewikkeld. Elke klank heeft een vaste vertaling naar een letter. Helaas zijn er veel meer niet-klankzuivere woorden. Daarom zijn de spellinglessen van eind groep 3 tot en met eind groep 8 daaraan gewijd.

LEERPROCES

De kern van spelling leren is 'klanken leren weergeven met letters, volgens de afspraken binnen de Taalunie, zoals die zijn beschreven in het Groene boekje'.

Het probleem dat leerlingen moeten leren oplossen is dat zij die letters nog niet weten. Met name bij de niet-klankzuivere woorden is dat soms een hele klus, doordat er meer dan een manier is om een klank in letters te vertalen.

De klanken van woorden zijn de leerling al bekend. Het is daarom logisch bij die voorkennis aan te sluiten. Dit is nog een argument om de spellingdidactiek te laten uitgaan van de klanken van een woord. Daar begint wat de leerling moet leren. Wie bij het aanbieden van een

Voorbeeld

De klank [ie] kan op veel manieren worden verletterd: gieter, gitaar, deciliter, synoniem, team, hockey, keeper. Het herkennen van inheemse woorden, de klemtoon of de taal van herkomst helpen dan om de juiste letters te kiezen.

nieuwe categorie het woord al laat zien, heeft het probleem al opgelost en de oplossing verklapt. Niet vreemd dat nogal wat leerlingen die zo spelling leren, geen spellingbewustzijn ontwikkelen. Zij ervaren nooit dat er onduidelijkheid is over de te kiezen letters. Ga maar na: bij de instructie zien ze de letters al en bij het oefenen staan de woorden ook al kant en klaar in hun werkboek. Het probleem van leren spellen is niet dat leerlingen niet goed kunnen kijken of overschrijven, maar dat zij klanken moeten kunnen omzetten in letters. Het is dan des te merkwaardiger dat deze leerlingen vervolgens wel worden getoetst met een auditief dictee. Wat ze hebben geoefend (overschrijven) wordt niet getoetst, maar wat ze niet hebben geoefend (klanken verletteren) wordt wel getoetst. Dat is niet alleen niet eerlijk, maar ook niet effectief.

Om leerlingen probleembewust te maken en om hen doelgericht te laten oefenen, moet de vorm van instructie en de vorm van oefenen helemaal aansluiten bij de inhoud van het leerproces. Als dit niet duidelijk is, komt er een ander doel voor in de plaats. De taak 'af' hebben, wordt dan het doel, in plaats van het bereiken van 'beheersing'.

GEEN LEESDIDACTIEK.

Bij het visueel introduceren van woorden uit een nieuwe categorie komt de nadruk op het lezen. De analyse van het visuele woordbeeld ("Wat is hier moeilijk?") leidt tot het herkennen van leesmoeilijkheden. Dit is in een leesles een prima activiteit, maar in een spellingles geeft het een valse voorstelling van zaken. Bij het leren spellen bestaat het probleem juist voordat er letters zijn. Het lastige is dat ook gebruikte termen dikwijls leestermen zijn. Het begrip 'tweetekenklank' is zo'n leesterm. Als je leert lezen moet je gaan herkennen dat soms twee letters

samen één klank vormen, zoals de oe en de ng. Bij leren spellen begin je bij de klank en moet je juist leren dat je voor die ene klank soms twee letters moet gebruiken. Ook een uitdrukking als 'stomme e' is een leesterm. Als je iets al 'stom' wilt noemen dan is het bij spelling de [u]. Beter is om het gewoon bij de naam te noemen: een sjwa, een niet-beklemtoonde korte klinker, aangeduid als [ə]. Sjwa is de afkorting van sjwarabaktivocaal, een vreemd woord dat de leerlingen juist daardoor blijken te onthouden! Wij schrijven de [ə] als e (in boompje), als i (in aardig), of als ij (in hartelijk). In het Nederlands komt deze klank heel vaak voor, reden genoeg om het goed aan te bieden.

KLANKEN OF LETTERS?

Uitgaan van de klanken heeft duidelijke consequenties. Al was het maar dat een duidelijk onderscheid tussen klanken en letters nodig is. Daardoor is er ook verschil

tussen klankdelen en lettergrepen. Klanken kan je horen, letters niet. De vraag "Welke letter hoor je vooraan?" is onmogelijk te beantwoorden, doordat letters alleen geluid maken als je een letterdoos laat vallen... Klanken op hun beurt kan je niet zien. In spellingmethoden zien we deze verwarring voortdurend terug, zoals op de afbeelding van een 'klankenkast' waarin alle letters en lettercombinaties te vinden zijn, alsof de x, de c, de q of de ngk ook nog afzonderlijke klanken zijn. De basis voor dit essentiële onderscheid leg je al in groep 1. Leerlingen die je de klanken in hun woorden bewust wilt maken, moet je niet tegelijkertijd lastig vallen met letters. Vraag je woorden met een [oe] erin, dan zijn woorden als scooter en computer prima, maar opschrijven

FASE	KERNACTIVITEIT (VORM VAN OEFENEN)	AANDACHTSPUNT VOOR DE LEERLINGEN	EXTRA
1	Horen (denken) en nazeggen (duo-mondeling)	Goed uitspreken; wat zijn (voor mij) moeilijke klanken?	Ik moet dit woord oefenen met de woordenschatroutines en -modellen
2	Onderscheiden (auditief) (duo-mondeling)	Herken ik alle klank(del)en (niet teveel en niet te weinig)? Hoor en onthoud ik ze in de goede volgorde? Hoor ik waar de klemtoon is?	
3	Herkennen / identificeren (auditief) (duo-mondeling)	Herken ik de categorie die hierbij hoort? Moet ik hier een regel toepassen? Hoort hier een verhaal bij? Herken ik waar ik keuzes moet maken? Weet ik wat ik moet kiezen (en waardoor)? Waarover twijfel ik nog? Enzovoort. Herken ik ook andere categorieën in dit woord?	
4	Opschrijven (duo-partnerdictee)	Zie ik het voor me? Opletten dat ik alle struikelpunten goed doe. (tijdens het schrijven:) zijn de letters duidelijk te onderscheiden? (m.n. bij het typen:) Staan de letters in de goede volgorde?	
5	Controleren (duo-mondeling)	Heb ik nu aan alles gedacht? Klopt wat er nu staat? Kan ik beredeneren waarom ik het woord zo heb geschreven? Is dit woord hier goed of fout?	
6	Toepassen in eigen teksten	Herken ik in de woorden die ik wil gebruiken de kenmerken van de categorieën? Lukt het me om woorden met 'bekende' categorieën direct correct te spellen? Met welke categorieën moet ik toch nog meer oefenen?	

heeft weinig zin. In een tweetal op zoek gaan naar 'dingen' in de klas of de school waarin je bv. een [aa] hoort is dan een zinvolle en rijke activiteit, zeker als je afsprekt dat ze daarvan een foto mogen maken, als ze het er samen over eens zijn. Dan moeten ze de klanken uitproberen en vergelijken en daarover overleggen. Omgekeerd moeten leerlingen ruim de tijd krijgen om lettervormen te verkennen, zonder al last te hebben van letternamen of bijbehorende klanken. Veel activiteiten in het kader van 'fonemisch bewustzijn' dienen nu veel te veel doelen tegelijk. Binnen enkele minuten moet een leerling zich instellen op de klanken van een woord (dat eerst vooral betekenis had voor hem). Vervolgens gaat het al snel over op de klankpositie, waarbij begrippen als vooraan en achteraan onderscheiden moeten worden. Vaak moeten dan ook nog klanken of klankdelen geteld worden en gaat het weer terug naar de betekenis door een zin te maken met dat woord. Het gevolg is dat de leraar veel zelf aan het woord is, en gaat 'hengelen' om

goede antwoorden te krijgen. De leerlingen die het niet kunnen volgen haken af en krijgen geen feedback op hun gedachten. Dit is slecht voor hun zelfvertrouwen t.a.v. dit type activiteiten. Als werkvorm is het ook niet effectief in relatie tot het doel doordat de leerlingen te weinig zelf actief kunnen zijn.

FASERING

Een spellingdidactiek die recht doet aan het specifieke leerproces dat voor leren spellen nodig is, onderscheidt daartoe zes fasen (zie schema). Elke fase is te zien als een doel en tegelijk als voorwaardelijk voor de volgende fase. Het werken vanuit klanken heeft als consequentie dat het oefenen grotendeels mondeling moet gebeuren. De leerlingen werken daartoe samen in duo's. Dit heeft als voordeel dat nadenken over en verwoorden van argumenten en feedback daarop nadrukkelijk een rol spelen. Tegelijk is er ook een functionele rol voor visuele input, doordat een leerling de ander woorden voorleest

vanaf een woordkaart (ten dele ook in zinsverband). Wie de beurt heeft ziet die woorden niet en moet goed luisteren. Als daarna de rollen en de kaart omdraaien, moet deze leerling vergelijkbare woorden aan de ander voorlezen.

Woorden (die door een maatje worden gedictieerd) opschrijven heeft pas zin als de leerling fase drie beheerst. Dit wil zeggen: dat hij de letters op goede gronden kan kiezen en eventueel meerdere categorieën in dat woord herkent. In fase vijf, als het opschrijven is gelukt, gaan de leerlingen in duo's beredeneren waardoor een woord goed of fout gespeld is. Dit is een voorbereiding op het toepassen in eigen teksten, waarbij ze ook in staat moeten zijn achteraf fouten op te sporen. Het automatisch toepassen van inmiddels beheerste categorieën is het ultieme doel van spelling leren. Niet het dictee of de Cito-toets, maar de spelling in eigen teksten (ook die bij andere vakken), vormt het bewijs van spellingvaardigheid, van een goed ontwikkeld spellingbewustzijn en een spellinggeweten. Dit lukt alleen als de didactiek, het materiaal en de organisatie van de spellinglessen dit mogelijk maken.

BRONNEN

- Bosman, A. M. T. (2004). Spellingvaardigheid en leren spellen. In A. Vyt, M. A. G. van Aken, J. D. Bosch, R. J. van der Gaag, & A. J. J. M. Ruijsseenaars (Eds.), *Jaarboek Ontwikkelingspsychologie, orthopedagogiek en kinderpsychiatrie* 6, 2004-2005 (pp. 155-188). Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Claxton, G., Chambers, M., Powell, G., Lucas, B. (2011). *The Learning Powered School – Pionering 21st Century Education*. Bristol: TLO Limited.
- Dawson, P. & Guare, R. (2009). *Slim maar... Help kinderen hun talenten benutten door hun executieve functies te versterken*. Amsterdam Hogrefe Uitgevers.
- Hilte, M. (2009). *Optimizing computer-based spelling exercises*. Duivendrecht: PI Research
- Johnson, D. W. & Johnson, R.T. (1999). Making cooperative learning work. *Theory Into Practice* 38, 67-73.
- Oostendorp, M. van (2000). *Klink en letter* (collegereeks); Universiteit Leiden; vakgroep Nederlands.
- Sap, M. & A.M.T. Bosman(2008). De ontwikkeling van het spellingbewustzijn van inheemse en uitheemse woorden. In *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 47 (2008) 230-240
- Tiel, B. van & Neijt, A., (2008). Zorg voor een leerbare spelling. *Levende Talen Magazine* 2008/7
- Timmermans, B., (2008). *Klink klaar. Uitspraak- en intonatiegids voor het Nederlands*. Leuven: Davidsfonds.
- Tops, G.A.J. (2008). *Waarom die lettertjes in de soep? – Inzicht in spelling*. Leuven: Davidsfonds.
- Willemen, M., Bosman, A.M.T., & van Hell, J.G. (2002). Leren stellen en niet vergeten correct te spellen. Het succes van de zelfcorrectietraining. *Tijdschrift voor Remedial Teaching*, 10(1), 22-25.

LINKS

- <http://woordenlijst.org/leidraad/>
(digitale weergave van Het Groene Boekje)
- <http://www.nederlandsewoorden.nl/index.php?leidraad=spellingsregels>
- <http://www.etymologiebank.nl/zoeken>
- <http://www.onzetaal.nl/taaladvies>
- <http://www.spelspiek.nl>

Dolf Janson is zelfstandig onderwijsadviseur en -ontwikkelaar. Hij is auteur en uitgever van de op de hier beschreven didactiek gebaseerde spellingmethode *Op zoek naar letters*. (www.jansonadvies.nl)